

ЗОРАН С. ГРБИЋ*
БОРИША ЛЕЧИЋ**
ФЛВ
Нови Сад

УДК 323.28(4):28
Прегледни рад
Примљен: 18.03.2020
Одобрен: 23.04.2020
Страна: 83-97

ЕКСПАНЗИЈА ИСЛАМИСТИЧКОГ ТЕРОРИЗМА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА

Сажетак: Појавни облици исламизма и његове најрадикалније форме испољавања у виду тероризма, уочавају се још средином прошлог века на подручју Блиског истока. Бројни су покушаји, више или мање успешни, представника међународне академске заједнице да препознају и дефинишу узроке и мотиве исламистичког тероризма, посебно када се манифестује у форми самоубилачких напада, као и да временски обухвате простирање овог, данас итекако, актуелног друштвеног феномена. Овај рад представља скроман покушај управо у том правцу.

Кључне речи: исламизам, тероризам, Блиски исток, исламистички тероризам, самоубилачки напади

Увод

У врло опсежној и заокруженој студији под називом *Историја тероризма – од антике до Ал-Каиде* коју су приредили Жерар Шалијон (Gerard Chaliand) и Арно Блан (Arnaud Blin), у поглављу које се односи на период од 1968. године до појаве радикалног тероризма исламистичког типа - озбиљне безбедносне претње по целокупну међународну заједницу, аутори виде, као кључне, четири године које, истовремено, представљају вододелнице у развоју појавних облика савременог тероризма (Chaliand и Blin, 2007: 221). Осим овог покушаја научне периодизације исламистичког тероризма, многи аутори су покушавали, и још увек то чине, да дају одговор на питање шта је узроковало појаву исламистичког тероризма као и један од честих облика његовог испољавања - самоубилачке акције припадника различитих терористичких организација попут *Хизбулаха*, *Хамаса*, *Исламског џихада*, *Ал-Каиде* и сличних организација и група исламистичког идеолошког светоназора.

---

* zorangrbic26@gmail.com

** borisalecic@gmail.com

Развојне фазе исламистичког тероризма

Прва фаза у развоју исламистичког тероризма поклапа се с појавом савременог левичарског тероризма и везује се за 1968. годину и подручје Латинске Америке, где се укоренила стратегија тзв. *урбане гериле*. Исте године, Палестинци су отпочели са акцијама које су у почетку имале, углавном, медијску пажњу да би касније попримиле облике озбиљног насиља.¹ За историчара Бориса Кршева ова година је кључна и због избора Јасера Арафата за председавајућег ПЛО и његове забране извођења терористичких напада², изван територија Газе и Западне обале које су се налазиле под израелском окупацијом (Kršev, 2017: 296). Друга важна година јесте 1979. о којој се говори као о прекретници не само на Блиском истоку, већ и шире, због последица које су наступиле након избијања иранске шиитске револуције.

И познати исламолог Џон Еспозито (John L. Esposito) говори о овој револуцији као прекретници, односно о глобалном догађају који је пажњу Запада поново усредредио на ислам као потенцијалну опасност. Талачка криза у америчкој амбасди и напад на највеће исламско светилиште у Меки који су извршили муслимански фанатици, пропраћени интензивном медијском пажњом широм света, „оживели су дугу традицију довођења муслимана у везу с насиљем и цихадом“ (Еспозито, 2002: 678).

Исти тренд о поистовећивању муслимана с насиљем уочио је и Едвард Саид (Edward W. Said, 1935-2003), амерички стручњак (палестинског порекла) за Блиски исток, аутор чувене студије *Оријентализам* која управо критикује (по аутору) овакве и сличне генерализације и некритичка мишљења на рачун ислама, муслимана и Арапа. За разлику од Еспозитоа, Саид прве наговештаје ове генерализације увиђа и смешта у 1973. годину и арапско-израелски сукоб, после којег „...лик Арапина добија више претеће значење...и [на Западу почињу да га] схватају као разбијача егзистенције Израела и Запада“. У најширој јавности, али и у кругу академске заједнице већине западних земаља, о Арапима/муслиманима ствара се представа попут оних из „антиисламске традиције средњег века и доба ренесансе“. Како Саид примећује: „Арапи се увек приказују у огромном броју...[а]...иза свих тих слика вреба претња циха-

¹ О историјату насиља и тероризма у оквиру арапско-израелског сукоба, после Другог светског рата, могла би се написати посебна студија. Оно што је од значаја за наш рад представља чињеница да су на ескалирање активности исламистичких терориста и неких екстремних организација у оквиру ПЛО снажно утицале активности и, почесто, терористичка пракса којима су прибегавале израелске тајне службе у саставу обавештајно-безбедносне заједнице ове државе. У првом реду, реч је о њиховим диверзантско-терористичким операцијама против најутицајнијих арапских држава, њихових команди и штабова ПЛО. Ове операције су извођене најчешће у циљу појединачних ликвидација арапских лидера, али и руководства, као и ради прибављања валидне обавештајне и политичке документације о директној умешаности арапских земаља и организација у акте тероризма против државе и грађана Израела. Опширно о томе види: Левков, М., *Израелска тајна служба*, „Филип Вишњић“, Београд, 2002, стр. 187-250.

² О забрани, или својервном уздржавању од терористичких акција, као кључном проблему у односима између либанских власти и руководства ПЛО, затим о коришћењу либанске територије за пролаз федајина на палестинска подручја под окупацијом Израела, види опширније: Миленковић, М., *Либанска драма*, НИШРО Дневник, Нови Сад, 1985, стр. 18.

дом...[што има за последицу] страх да ће муслимани (или Арапи) завладати светом“ (Said, 2008: 379-380).

И цењени италијански исламолог, Халид Фуад Алам (Khaled Fouad Allam), седамдесете године прошлог века означава као кључно раздобље у којем је ојачао милитантни ислам и цихадизам. Широм исламских земаља јачају исламистички опозициони покрети чије идеје наилазе на одличан пријем, нарочито код млађе и студентске популације. Бројни су разлози довели до популарности исламиста, међутим, Алам издваја као кључна следећа три: злоупотребе власти, пораз у шестодневном рату с Израелом и убрзане унутрашње друштвене промене у свим арапско-исламским земљама са штетним последицама по најшире слојеве становништва (Alam, 2012: 23).

Али, вратимо се револуцији у Ирану и догађајима из бурне 1979. године. Немири који су почетком те године отпочели широм ове земље – бастиона шиизма, утицали су директно на појаву *Хизбулаха* у Либану и, индиректно, на инаугурисање самоубилачког тероризма оживљавајући и славећи тако старовременску праксу мучеништва у којој су инспирацију за своје деловање касније пронашли и сунитски радикални исламисти, попут припадника палестинског *Хамаса* (*Harakat al-Mukawama al-Islamiyya*)³, *Ал-Кауда* и данашње *Исламске државе*⁴. Са шиитским идеализовањем праксе мучеништва слаже се и историчар Ерик Хобсбаум (Eric Hobsbawm) који наводи да је овај период у развоју тероризма био обележен отпочињањем извођења самоубилачких бомбашких напада. Попут других аутора и Хобсбаум ову праксу приписује *Хизбулахи*, додајући да је била толико учинковита да су је убрзо почеле примењивати и друге терористичке организације, попут *Тамилских тигрова* 1987, палестинског *Хамаса* 1993. а затим *Ал-Кауда* и други екстремисти широм света, посебно у Кашмиру и Чеченији између 1998. и 2000. године (Hobsbawm, 2008: 126).

Интересантно запажање износи амерички публициста Стивен Кинзер (Stephen Kinzer), делећи га с већином Иранаца, о одговорности САД за до-

³ У својој књизи *Хамас: од тероризма до власти* (докторској дисертацији), ауторка Ивана Алкалај (Ivana Alcalay), даје опсежну политичку, идеолошку и економску анализу овог *Исламског покрета отпора* што, у преводу, крије поменути акроним. Како наводи ауторка, ова Палестинска исламска група основана је 1987. године с циљем уништења државе Израел и оснивања једне исламске државе на палестинској територији (подручје Газе и Западне обале). Алкалај помиње три елемента на којима почива *Хамасова* стратегија за испуњење овог циља: рад на јачању социјалне заштите палестинског становништва из којег се регрутује чланство покрета, едукација политичког актива покрета ради неутралисања утицаја ПЛО и палестинских аутономних власти и комбинација герилских и терористичких акција на војно-полицијски апарат Израела. У закључку ауторка наглашава да је *Хамасов modus operandi* - тероризам у чистом облику, уперен како против Израела, тако и против палестинских неистомишљеника. Опширније види: Alcalay, I., *Hamas: od terorizma do vlasti*, Udruženje Nauka i Društvo, Beograd, 2012.

Такође, о званичној подршци коју *Хамас* има од стране турског државног врха, нарочито после његове изборне победе у Гази, 2006. године, види: Танасковић, Д., *Неоосманизам: доктрина и спољнополитичка пракса*, Службени гласник - Службени гласник Републике Српске, Београд, 2010, стр. 73-76.

⁴ Поједини аутори, попут Предрага Мићића, наводе и *Палестински исламски џихад* (ар. *Harakat al-Jehad al-Islamiyy fi Falastin*) као терористичку организацију која је, под утицајем либанског *Хизбулаха*, усвојила тактику самоубилачких напада. Мићић, П., *Самоубилачки тероризам*, Удружење дипломаца Центра Џорџ Маршал, Београд, 2006, стр. 24.

гађаје из 1979. Наиме, како наводи Кинзер, Исламска револуција је директна последица свргавања с власти Мосадековог демократског режима 1953. године и устоличења диктатуре Мухамеда Резе Пахлавија. У оба ова крупна политичка догађаја кључну улогу имала је америчка администрација. Исход обеју акција произвео је, посматрано на дужи временски период, инсталирање исламистичке „антиамеричке теократије која је пригрлила тероризам као оруђе државништва“ (Kinzer, 2004: 11).

Поменута година је значајна и са аспекта развоја хладноратовског односа између САД и СССР, који је те године ушао у отворени ратни сукоб у Авганистану, што је касније имало кључне последице не само по судбину Совјетског Савеза и земаља Источног блока, већ и по развој многих терористичких организација у муслиманским земљама од којих је најпознатија и најопаснија, свакако, *Ал-Каида*. Како наводи Кинзер, у време „док се регион још опорављао од шока изазваног исламском револуцијом у Ирану“, у Авганистану су се протести против друштвених реформи просовјетске владе претворили у „побуну широких размера“, која се окончала масакром недужних (совјетских) цивила у Херату и (совјетским) бомбардовањем – одмаздом, чији је епилог био преко двадесет хиљада жртава локалног становништва (Kinzer, 2006: 243-244).

Период експанзије исламистичког тероризма осамдесетих година прошлог века поклопио се са „замирањем“ левичарског и десничарског тероризма у Европи. И поред изолованих и појединачних терористичких напада, терористичке групе обеју идеолошких оријентација увиделе су да је „немогуће дестабилизovati демократски изабрану власт“ (Laker, 1999: 546). Ствари су, међутим, сасвим другачије стајале на Средњем истоку. Потпомогнути војном, логистичком и материјалном помоћи, пре свих САД и Саудијске Арабије и уз колаборацију Пакистана, борци авганистанског покрета отпора – углавном припадници различитих локалних племена и етничких група, окупљени око заједничког идеолошког циља – рушење комунистичког централног режима у Кабулу, пружили су снажан отпор совјетској окупацији. Радикални исламисти из околних и других муслиманских земаља (највише из Саудијске Арабије, Египта, Алжира и Јемена) похрлили су у овај рат пронашавши јединствену прилику да на лицу места потврде своја дотадашња и стекну нова борбена искуства.

Занимљиво запажање на тему регрутовања цихадиста за овај рат наводи Ноам Чомски (Noam Chomsky) који каже да су још 1978. године, у организацији кинеских централних власти, учешће у овом рату узели и кинески муслимани из западне Кине, придруживши се герилском ослободилачком покрету да би се касније укључили у операције којима је руководила америчка обавештајна служба ЦИА. Међународно признати политички активиста ову подршку америчке администрације цихадистима објашњава тиме што „Америка и Запад немају ништа против религиозног фундаментализма, као таквог“, па тако ни против оног исламистичког типа. Када је реч о исламском свету, за њега је тих година била „најекстремнија фундаменталистичка држава, изузев режима Талибана, Саудијска Арабија, 'држава штићеница' Америке, [док су] Талибани, у ствари, изданак саудијске верзије Ислама“ (Чомски, 2002: 11-18).

Међу поменути радикалним исламистима највећи број припадао је сунитском исламистичком крилу. Многи од њих добили су своју прву верску и основну војничку обуку у тајним војним камповима и центрима за обуку, организованим у неприступачним крајевима широм земље, да би касније повели сопствени вид цихада у борбама с идеолошким непријатељем. За шеика Абдулаха Јусуфа Азама, „идеолошког кума модерних сунитских екстремиста“ и његове најближе сараднике, била је ово историјска прилика за поновно распиривање борбе која би довела до трајног успостављања „свемогућег теократског царства“ (Kolman, 2006: 11-12).

Центар отпора био је у Пешавару, у Пакистану, где је био организован изванредан број авганистанских муџахединских организација. Једна од њих била је и „Канцеларија за регрутовање муџахедина“ – *Maktabatu -l- hidamet el-Mujahedeen* коју је основао Азам. Према оцени коју је у свом делу *Al-Qa'ida: nastanak, struktura i strategija* изнео хрватски стручњак за тероризам, Мирко Биланчић (2016), пешаварски мектеб и његов „...modus operandi био је претеча онога што ће десетак година касније постати Ал-Каида“. Интересантно запажање у свом раду *Džihad Al Kaide u Evropi: avganistansko-bosanska mreža*, износи амерички стручњак за тероризам, Еван Колман (2006), у вези с овим организацијама. Иако су биле структурисане по „исламској идеолошкој линији“ многи припадници ових организација борили су се из чистог користољубља, похлепе и презира према својим племенским супарницима, често и на совјетској страни. Могуће да је из тог разлога Азам своју Канцеларију основао искључиво за регрутацију Арапа. Ипак, ове борбене активности изазвале су снажну реакцију исламских држава и појединаца који су у њима видели реafirмацију идеје о универзалности муслиманског братства, деценијама пре тога занемариване и потискиване из колективне свести муслимана. Реакција исламског света била је крајње прагматична. Огромне количине оружја и новца почеле су различитим каналима стизати до муџахедина у Пешавару.

Ево шта о томе каже Колман: „До 1990. године, арапско-авганистански покрет је у сваком случају затворио круг: мала група мотивисаних фундаменталиста, узнемирана деградираним стањем муслиманског света, се у кратком року од пет година трансформисала у утицајну транснационалистичку терористичку војску коју је подржавао изузетно богати Осама бин Ладен, мање-више неоспорни 'принц' покрета након мистериозног убиства [...] Азама“ (Kolman, 2006: 19).

Према мишљењу Шалијона и Блана (2007), окупљање сунита око америчко-саудијско-пакистанске антисовјетске и антикомунистичке платформе, представљало је неку врсту противтеже иранској шиитској револуцији, над којом Запад, а ни утицајне сунитске земље региона, нису имале никакву контролу нити су биле у стању да у потпуности спрече њен утицај на околне земље у којима је, у већем или мањем броју, била присутна шиитска популација.

Интервенција се неславно завршила по совјетску страну, која је била приморана да 1989. године повуче своје војне снаге из Авганистана. Са повлачењем совјетске армије није, међутим, у потпуности престао утицај Совјета у овој држави, већ је само попримио суптилније форме остварујући се преко

авганистанске тајне полиције КХАД и појединих просовјетских етничких и племенских група у овој земљи. Међусобна нетрпељивост локалних племенских лидера (Патани, Паштуни, Узбеци, Тацици и шиити) и неодлучност у одабиру стратешког војног наступа снага отпора, посебно су дошли до изражаја у операцијама заузимања Кабула које је потрајало три године пошто су се Совјети повукли из овог града и напустили земљу. Еспозито примећује да је исламска власт муџахедина, и поред тога што је збацила комунистички режим Наџибулаха, убрзо постала „жртва крваве унутрашње борбе за власт“. Ова борба између међусобно конфронтираних челника муџахедина имала је за последицу разорније уништење земље него осмогодишњи рат са Совјетском армијом.

У почетку делујући независно и без спољних утицаја с било које стране, Талибани, тј. група младих студената предвођена верским вођама – мулама, ветеранима авганистанско-совјетског рата, били су добро прихваћени од већине ратом измученог и подељеног становништва. Убрзо је отпочело учвршћивање власти до тада мало познате групе која је себе представљала као студенте верских школа. Након периода успостављања мира и сигурности у јавном животу, уследио је период интензивне и свеукупне исламске индоктринације оличене у крајње конзервативном и строгом тумачењу вере и примени шеријата, слично вахабизму у Саудијској Арабији и верско-идеолошком оквиру покрета *Цема'ат-и Ислами* у Пакистану. Крајњи циљ био је оснивање исламске државе.

Као **трећа** по реду кључна година у развоју исламистичког тероризма, према мишљењу Шалијона и Блана (2007), означена је 1983. услед отпочињања самоубилачких бомбашких акција припадника *Хизбулаха* на циљеве у Бејруту, којом приликом је страдао 241 амерички маринац и 53 француска падобранца⁵. Такође, у ваздух је дигнута и ирачка амбасада у Бејруту у којој је

⁵ И Еспозито наводи овај догађај у својој књизи, у коме је 23.10.1983. у Бејруту страдало 58 француских и 241 амерички војник у акцији бомбаша самоубица. Види у: Еспозито, Ц. Л. *Оксфордска историја ислама*, стр. 679.

Према подацима ФБИ, војни лидер *Хизбулаха*, Имад Мугнијех, испланирао је и организовао напад на америчке моринце. Такође, према писању медија на Западу, израелска обавештајна служба *Мосад* лоцирала је и ликвидирала фебруара 2008. године у Дамаску ово лице. Као најтраженијем терористи у међународним оквирима у то време, Мугнијеху су се, према подацима ФБИ, стављали на терет следећи злочини: поменути бомбашки напад на америчку амбасаду у Бејруту, од 18. априла 1983. године, у којем је стадало 63 лица; бомбашки напад на седиште америчких моринаца у Бејруту, од 23. октобра 1983. – 241 мртав; бомбашки напад на седиште француских падобранца у Бејруту, истог дана - 58 мртвих; отмица руководиоца ЦИА Вилијема Баклија; неколико напада на америчку амбасаду у Кувајту; отмица 3 авиона, један компаније ТВА и два кувајтске авиокомпаније; убиство пуковника Вилијама Хигинса, УН мировњака у Либану, масакр над двадесет америчких војника у Саудијској Арабији. Листа Мугнијевих злочина допуњена је подацима *Мосада*: бомбашки напад од 4. новембра 1983. на седиште израелског министарства одбране у Тиру, Либан – 60 мртвих; напад на израелски војни конвој у Метулаху, на израелско-либанској граници, од 10. марта 1983. – 8 мртвих; бомбашки напад од 17. марта 1992. на израелску амбасаду у Аргентини – 29 мртвих; бомбашки напад на јеврејску локалну заједницу у Буенос Ајресу, од 18. јула 1994. – 86 мртвих; отмица и убиство три израелска војника у пограничном појасу Хар Дов; отмица израелског бизнисмена Елханана Таненбаума; бомбашки напад у околини кибуца Макуба и отмица и убиство двојице израелских војника на

страдало 72 особе. Према мишљењу појединих посматрача, ови догађаји, уз серију других терористичких аката који су те године изведени у Либану и околним земљама, „...од подметања експлозија у Кувајту и бомбашких самоубилачких напада на израелске окупационе установе и патроле [...] имају јасан печат хомеинизације [...] Фанатични полет који је надахнуо либанске шиите у разним организацијама под егидом 'светог рата' не само да је заменио, већ је и надмашио раније герилско-атентаторске активности неких палестинских група у Либану“ (Milenković, 1974: 58). Радослав Гађиновић сматра да је један од главних узрока самоубилачке праксе, тј. отпочињања активности бомбаша самоубица, био неравноправан однос у оружаном сили којом су располагали припадници либанских наоружаних милиција наспрам добро опремљене израелске армије. Уз констатацију да се самоубиством данас користе „различите религијске групе“, као и оне секуларног карактера и то у различитим деловима света, када је реч о исламском корпусу Гађиновић скреће пажњу на корене ове праксе у прошлости. Указујући на чињеницу да је презир према смрти био једна од битних особина првих муслимана, овај аутор наводи речи које је изговорио велики муслимански војсковођа у време почетне арапско-исламске експанзије и освајања Византијског царства, средином 7. века: „Долазим вам са људима који више воле смрт, него што ви волите живот“ (Гађиновић, 2012: 12-13).

Поменуте терористичке акције током осамдесетих година прошлог века довеле су до повлачења западних трупа из Либана, што је имало снажног одјека у међународној јавности а поједини експерти оцењују их као најважнији тријумф међународног тероризма у периоду од 1968. до 2000. године. Посматрано са историјске дистанце, њихов глобални значај имао је, пре свега, психолошки карактер, јер је широм света послата порука да је отпор великим силама могућ и учинковит уколико за последицу има људске жртве.

Са овим периодом поклапа се и Еспозитоово временско одређење почетка бурних друштвених и политичких превирања у Египту (крајем седамдесетих и почетком наредне деценије прошлог века) која су прво довела до радикализације односа у друштву и појаве нових илегалних и исламистички оријентисаних организација, попут *Мухамедове омладине*, *Такфир ва- л- Хиџре* и *Исламског џихада*, а касније и до терористичких акција којима је био циљ рушење актуелног режима. *Муслиманска браћа* и *Исламска студентска организација* биле су најгласније у критици Садатовог режима доприносећи стварању заоштрене друштвене атмосфере у којој се милитантна групација, *Исламски џихад*, одлучила на предузимање најрадикалнијег потеза – извођење атентата и убиство египатског председника, Анвара ал Садата, 1981. године (Еспозито, 2002: 716-717).

Самоубилачки напади

Бернард Луис (Bernard Lewis) се слаже са оценом да су акције палестинског покрета *Хамас* и либанског *Хизбулаха*, изведене у Либану и Израелу у

израелско-либанској граници. Види: Бар-Зохар, М., Мишал, Н., *МОСАД: највеће мисије израелске тајне службе*, Магелан Пресс, Београд, 2014, стр. 10, 346 и 347.

поменутом периоду, прецизније од 1982. године па надаље, биле прекретница и зачетник новог типа самоубилачке мисије, како је дословно назива овај аутор. Не улазећи овде опширније у њихов опис, важно је напоменути Луисово мишљење да је тиме отворено једно врло важно питање у исламској доктрини – питање односа исламског верског канона према самоубиству (Luis, 2004: 146). Став ове религије је по том питању крајње јасан и недвосмислен – реч је о великом и неопростивом греху који се кажњава вечним проклетством и прогонством у пакао⁶.

Колико је ово био обавезујући верски став и незамислив грех за генерације терориста до почетка осамдесетих година и појаве самоубилачких терористичких акција, Луис (2004) наводи као пример „иранске дечаке-војнике у рату са Ираком 1980–1988, који су ходали преко минских поља наоружани само пасошем за рај, да би прочистили пут стандардним трупима“. У прилог овој тврдњи Луис износи и пример асасина, средњовековних убица инспирисаних религијом који, такође, нису сами себи одузимали живот, али су се гнушали могућности преживљавања убилачких акција које су предузимали.

Марта Креншоу (Martha Crenshaw), анализирајући ставове других аутора на тему самоубилачког тероризма, дошла је до закључка да су самоубилачки напади били коришћени у ликвидацији појединаца и у нападима на специфичне војне циљеве, као и у циљу убијања цивила где су акти самоубилачког тероризма представљали једну од бројних форми насиља. Ова ауторка се слаже са оценом претходно помињаних стручњака да су прве овакве акције извели припадници *Хизбулаха*, раних 1980-их, на различите циљеве у Либану (израелска и америчка амбасада, амерички, француски, израелски војни штабови, израелски војни конвоји) и на Јеврејски културни центар у Буенос Ајресу. Следила их је, по истоветном обрасцу примене насиља, касније, *Курдска радничка партија* (ПКК), прво 1996. године и, поново, у периоду 1998-99, предузимајући нападе на турске владине административне и војне објекте (Crenshaw, 2007: 137-138).

За разлику од ових аутора, израелски стручњак за исламистички тероризам, Мајкл Бар-Зохар (Michael Bar-Zohar), заступа став да је, када је реч о палестинским нападима на израелске циљеве, *Исламски михад* у значајнијој мери „сејао терор“ од *Хизбулаха* и *Хамаса*, све док израелска тајна служба није ликвидирала Фати Шакикија, вођу ове организације, средином деведесетих година прошлог века. Како наводи овај аутор, за припаднике палестинске дијаспоре Шакики је био „идеолошки отац самоубилачког тероризма“ који је први у исламској верској традицији пронашао идеолошке основе и оправдање за овакву врсту терористичких акција (Bar-Zohar, Mišal, 2014: 315).

⁶ „Ко изврши самоубиство бацивши се са стијене, ући ће у Цехенем и тамо ће за сва времена падати у провалију; ко попије отров и тако изврши самоубиство, тај ће му отров стално бити у рукама, он ће га у Цехенему вјечно пити и осећати његову горчину; ко се убије оружјем, то ће му оружје бити у рукама у Цехенему и стално ће га забадати у своје тело“. *Izbor Poslanikovich hadisa*, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1985, хадис 1593, стр. 353.

Према мишљењу Гађиновића, самоубилачке бомбашке акције представљају „један од најтрагичнијих аспеката савременог тероризма“. Овај аутор оцењује да је „након успешног самоубилачког напада на америчке маринце и Француску армију у Бејруту 1983. године, тактика терориста самоубица постала [...] главни део стратегије терориста са Блиског истока“ (Гађиновић, 2005: 151-152). Овај облик тероризма Гађиновић види, пре свега, као „спремност на жртвовање при уништавању циља који ће подупрети политичка настојања“. Планирање, организовање и непосредна припрема за извођење самоубилачких терористичких акција подразумева дуготрајан и комплексан процес, који се, од почетка до краја, изводи у строгој тајности. Уз то, феномен самоубилачког тероризма подразумева компликоване и потенцијалне социјалне, психолошке и политичке интеракције различитих фактора. Такође, у питању је контролисана и прилагодљива тактика од оперативног значаја за терористичке организације. И поред тога, како примећује Креншоу, и упркос снажним утисцима о свеprisутности овог феномена у данашњем свету, његова популарност и ефикасност су лимитирани. Овакво, рекли бисмо, усамљено и за многе аналитичаре неочекивано гледиште, ауторка објашњава тиме да се врло ограничен број терориста одлучује да постане бомбаш самоубица, аргументујући ово бројком од око 1500 самоубилачких акција колико их је укупно извршено широм света у периоду од 1980. до 2006. године⁷.

Гупта Дипак (Gupta Dipak), политиколог са Државног универзитета Сан Дијега, у студији која се бави коренима тероризма, даје табеларни преглед самоубилачких напада у свету, у периоду од 1980. до 2002. године:

Табела 1. *Инциденти са самоубилачким нападима, 1980-2002.*

Групе	Број напада	У процентима
<i>Бригада мученика ал-Аксе</i>	14	6,9
<i>Ал-Каида</i>	6	3,0
<i>Чеченске побуњеничке групе</i>	4	1,9
<i>Фатах</i>	2	1,0
<i>Фатах-Ганзим</i>	1	0,5
<i>Хамас</i>	39	18,9
<i>Хизбулах</i>	30	14,5
<i>Кашимирске сепаратистичке групе</i>	3	1,4
<i>Курдска радничка партија</i>	9	4,3
<i>Палестински исламски џихад</i>	19	9,2
<i>Народни фронт ослобођења Палестине</i>	1	0,5
<i>Тамилски тигрови Шри Ланке</i>	75	36,2
Непознате	4	1,9
Укупно	207	100

извори: *Pare 2003 и ICT 2005*

⁷ Иако Креншоу наводи да је у питању бројка око које постоји консензус и других аутора, које цитира у свом тексту, овај податак треба узети с резервом тим пре јер и сама ауторка указује на чињеницу да је у Ираку број самоубилачких акција из дана у дан све већи.

Податак који упадљиво привлачи пажњу у овој табели односи се на терористичку групу *Тамилски тигрови Шри Ланке* која је у посматраном периоду извршила далеко највећи број самоубилачких акција, изражено у процентима више од једне трећине од укупног броја регистрованих напада⁸. Када је реч о исламистичким организацијама, у извршењу самоубилачких акција предњаче *Хамас* и *Хизбулах*, у чему се слаже и већина аутора поменутих у овом поглављу, с обзиром на њихову оцену да је реч о организацијама – зачетницима овог вида тероризма.

Према подацима до којих су дошли истраживачи на аустралијском Универзитету Мериленд, организација *Хамас* извршила је, у периоду 1989–2016, укупно 494 терористичка напада, од којих на подручју Израела – 210, Западне обале и Газе – 262 и осталим подручјима – 22. У овим нападима живот је изгубило 1.145 лица, док је 3.756 рањено. Према истом извору, терористичка организација *Хизбулах* извршила је у периоду од 1998. до 2014. године свега шест терористичких напада, три на подручју Турске и по један на територији Либана, Пакистана и Шри Ланке. У овим нападима погинула су два лица, док је осам рањено (www.start.umd.edu, 15.07.2017.).

Ескалација и фаза којој се не види крај

Са променама које се дешавају у Авганистану почетком деведесетих година 20. века, у истом периоду, тачније од 1991. до 1993. године, радикални исламизам почиње да еволуира пратећи сопствену динамику и логику развоја, посебно након Првог ирачког рата. Од оруђа којим се америчка администрација обилато користила у свом идеолошком а затим и војном (посредном) сукобу са Совјетима, бројне и различите радикалне исламистичке групе и организације постају независни политички и војни субјекти са аутентичним програмима и циљевима⁹. Њиховом експанзивном успеху допринела је и чињеница на коју упућује Семјуел Хантингтон (Samuel Huntington), у свом чувеном делу *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, да су осамдесетих и деведесетих година прошлог века, исламски покрети доминирали у муслиманским земљама и да су представљали главну опозицију владама тих земаља. Несумњив успех у доминацији над опозицијом, директна је последица природе ауто-

---

⁸ Иако ова организација не припада исламистичком типу, наведена је овде ради аутентичности Гуптиног приказа, али и стога што је, очигледно, реч о најактивнијој терористичкој групи која је предузимала самоубилачке акције у посматраном периоду.

⁹ О извесном цинизму спољне политике коју је америчка администрација средином деведесетих година прошлог века водила према Русији и проблемима тадашње Русије са исламским фундаментализмом, правећи притом разлику између исламског и иранског фундаментализма, говори још један велики геостратег, Хенри Кисинџер (Хенру Киссинџер): „У неким регијама - на пример, републикама у Средњој Азији [чланицама ЗНД] које угрожава исламски фундаментализам - амерички национални интерес се поклапа с руским, бар у погледу одупирања иранском фундаментализму. Сарадња [САД и Русије] у том погледу била би сасвим могућа све док се не би претворила у стварање сценарија за повратак на традиционални руски империјализам“. Види: Kisindžer, H., *Diplomatija*, Klub Plus, Beograd, 2008, str. 725.

кратских и угњетачких режима, склоних репресији и корупцији, који су владали у највећем броју муслиманских земаља. Према мишљењу Хантингтона „...већини ових влада недостајала је било каква основа за оправдање њихове владавине у појмовима исламских, демократских или националистичких вредности [...] главно питање се односило на две алтернативе: ко или шта ће бити њихови наследници? У скоро свакој [муслиманској] земљи средином деведесетих највероватнији наследник режима био је исламистички режим“ (Huntington, 2000: 126).

У поменутом временском раздобљу идеологија цихада почиње да пушта своје корене у ратовима који се воде у Босни¹⁰, Чеченији¹¹ и Кашмиру. Године 1993. дојучерашњи амерички савезници изводе први напад аутомобилом-бомбом на амерички Светски трговински центар, најављујући рат Америци. У исто време, на мети цихадиста нашли су се амерички војници у базама Хобар и Дахран у Саудијској Арабији да би, након тога, Осама бин Ладен јавно упутио позив Америци да се повуче са светих муслиманских територија на Арабијском полуострву.

Осама бин Ладен и Египћани, Ахмед ал-Завахири и Мухамед Атеф, успостављају снажан утицај на вође Талибана који су, почев од 1994. па до 1996. године, учврстили своју власт широм Авганистана. Осетивши се довољно моћним за нове изазове у ширењу цихадистичке идеологије, Бин Ладен је 1996. године издао фетву под насловом „Проглас цихада против Американаца који држе под окупацијом земљу два најсветија храма“ (Weiss, Hassan, 2015: 28). Проглас је представљао својеврсну синтезу „Азамове и ал-Завахиријеве интерпретације светог ратовања“, и односио се на предузимање цихада против владе САД али и властодржаца у Саудијској Арабији.

У фебруару 1998. Осама бин Ладен објављује званично рат „крсташима и Јеврејима“ и, исте године, напада америчку амбасаду у Источној Африци да би, октобра 2000., био извршен самоубилачки терористички напад на амерички ратни брод УСС Кол. Врхунац ове етапе развоја исламистичког тероризма био је напад на Њујорк и Вашингтон, 11. септембра 2001. године, који је означио, према мишљењу Шалијона и Блана, **четврту** прекретницу у развоју

¹⁰ Позивајући се на Јосефа Боданског и његову студију *Неки то зову мир - у ишчекивању рата на Балкану*, Радослав Гађиновић наводи податак да је управо на простору Босне и Херцеговине вршена интензивна инфилтрација „исламског тероризма на европско тло“, и то уз прећутну сагласност америчке државне администрације. Реч је о броју између петнаест и двадесет хиљада цихадиста а занимљив је и податак да је, крајем 1995. године, у овој бившој југословенској републици, њих 4000 до 6000 деловало под легендом хуманитарног рада. Види: Гађиновић, Р., *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Медија центар „Одбана“, Београд, 2011, стр. 94-95.

Такође, о геополитичким импликацијама инфилтрације милитантног ислама у Европу, током ратних дешавања у БиХ, и феномену белих муџахедина, опширно види: Деспотовић, Љ., *Геополитика светосавља: српско национално питање у историјском распону од криштене до природне Србије*, Каирос, Сремски Карловци, 2019, стр. 183-219.

¹¹ О чеченским терористима и њиховим теористичким активностима види: Keserović, D., Ćulibrk, Ž., *Etnički i vjerski terorizam kao posljedica netrpeljivosti u savremenom multikulturalnom društvu (komparativna analiza nekih evropskih zemalja)*, IV Међународни научни skup *Multikulturalnost i savremeno društvo*, Novi Sad, 2013, str. 472-481.

овог глобалног феномена са чијим се разорним последицама још увек суочавамо (Chaliand, Blin, 2007: 221-223). Несумљиво један од највећих западњачких ауторитета у исламологији, Луис (2004), изричит је у ставу да овај догађај „...нема никаквог оправдања у исламском учењу или закону, нити има узор у исламској историји...“ и да га као таквог треба осудити. У овом, неспорно, најтежем терористичком акту, изведеном као самоубилачки напад, погинуло је 2.977 људи, укључујући и 19 терориста Ал-Каиде.

За сам крај овог рада, ево и табеларног прегледа¹² исламистичких терористичких организација који даје израелски аутор Аријел Мерари, у својој студији *Социјални, организациони и психолошки фактори у самоубилачком тероризму*:

Табела 2. Националност и мотивација група које су користиле самоубилачки тероризам

Група	Националност	Мотивација	Период
<i>Хизбулах</i>	арапско-либанска	исламска, секташко-етичка	1983-1999
<i>Ал-Амал</i>	арапско-либанска	етничка	1984-1997
<i>ССНП (сиријска социјално-националистичка партија)</i>	арапско-либанска	националистичка	1985-1987
<i>Ба'атх (Баас) социјалистичка</i>	арапско-либанска	националистичка	1985-1986
<i>СНО (социјалист.-насеристичка о.</i>	арапско-либанска	националистичка	1985
<i>Либанска комунистичка партија</i>	арапско-либанска	националистичка, комунистичка	1985
<i>Египатски арабизам</i>	арапско-египатска	националистичка	1987
<i>ПФЛП</i>	арапско-палестинска	националистичка	1989-2004
<i>ПФЛП-ГК</i>	арапско-палест.	националистичка	1988
<i>Хамас</i>	ар.-палестинска	национал., ислам.	1983-2004
<i>Палестински исламски џихад</i>	арапско-палестинска	националистичка, исламска	1993-2004
<i>Фатах</i>	арапско-палестинска	националистичка	2001-2004
<i>Џама'ату ал-Исламија</i>	египатска	исламска	1993-1995
<i>Ал-Џихад</i>	египатска	исламска	1995
<i>Чеченски побуњеници</i>	чеченска	исламска, националистичка	2000-2004
<i>ГИА</i>	арапско-алжирска	исламска	1995

¹² Мераријева табела обухвата 30 терористичких група, међутим, због природе овог рада, овде су наведене све групе осим *Тамилских тигрова*, која не припада исламистичком типу терористичке организације. Види: Bjorgo, T., *Root Causes of Terrorism: Myths, reality and ways forward*, Merari, A. Chapter 6, *Social, organizational and psychological factors in suicide terrorism*, pp. 81-83.

<i>Лашикар е-Тојба</i>	кашмирска	исламска	1999-2004
<i>Лашикар е-Цангви</i>	пакистанска	исламска	2003-2004
<i>Џеји е-Мухамад</i>	кашмирска	исламска	2000-2003
<i>Харакат-ул Муџахедин ал-Алами</i>	пакистанска	исламска	2002
<i>Ал-Каида</i>	интернационална	исламска	1998-2004
<i>Ансар ал-Ислам</i>	ирачко-курдска	исламска	2003-2004
<i>Ансар ал-Суна</i>	ирачко-курдска	исламска	2003-2004
<i>Салафија Цихадија</i>	јорданско-заливска	исламска	2003-2004
<i>ПКК</i>	курдска	националистичка	1996-1999
<i>ДХКП-К</i>	турска	социјалистичка	2001-2003
<i>ТИККО</i>	турска	социјалистичка	1999
<i>Хизбу ат-Тахрир</i>	узбекистанска	исламска	2004
<i>Џама'ату Исламија</i>	индонежанска	исламска	2002-2003

Из наведеног табеларног прегледа уочљиво је да од 29 различитих терористичких група, 17 припада милитантно-исламистичкој, 11 национално-етничкој и 2 левичарској оријентацији – у погледу мотива којима су се, у периоду од 1983. до 2004. године, руководили приликом извођења самоубилачких акција.

Закључак

Узалудан и унапред неуспешан био би покушај давања једног целовитог и потпуно заокруженог прегледа исламистичких терористичких организација, макар и са најкраћим појединачним увидом у историјске околности њиховог настанка. Из тог разлога, али и ограничености самог просторног оквира овог рада, фокусирали смо се на најважније организације које су трајно обележиле почетке у развоју онога што данас наука подразумева под појмом исламистички тероризам.

Проблем временског фиксирања овог феномена представља, још увек, озбиљан изазов за бројне међународне и домаће експерте који покушавају да га поставе и одреде у научним оквирима. Наука, или, боље речено, различито комбиновани мултидисциплинарни научни приступи објашњењу узрока и мотива исламистичког тероризма, још увек нису дали свеобухватне и коначне резултате услед крајње сложености структуре самог предмета анализе. Исто тако, динамизам у развоју овог феномена толико је снажан и брз да научници тешко успевају да уоче и фиксирају његове кључне елементе, а на основу којих би могли дати релевантне оцене и закључке о целини истраживачког предмета.

Литература:

1. Alam, Halid (2012): *Globalni islam*, Službeni glasnik, Beograd.
2. Alcalay, Ivana (2012): *Hamas: od terorizma do vlasti*, Udruženje Nauka i Društvo, Beograd.
3. Bar-Zohar, Majkl i Mišal, Nisim (2014): *MOSAD: najveće misije izraelske tajne službe*, Magelan Press, Beograd.
4. Bilandžić, Mirko: *Al-Qa'ida: nastanak, struktura i strategija*. <https://hrcak.srce.hr/file/60120>. (05.10.2016).
5. Bjorgo, Tore (2005): *Root Causes of Terrorism: Myths, reality and ways forward*, Routledge, London.
6. Gaćinović, Radoslav (2012): *Oblici savremenog terorizma*, Žurnal za kriminalistiku i pravo Vol. XVII, No. 1, Kriminalističko-policijska akademija Beograd, Beograd.
7. Gaćinović, Radoslav (2005): *Terorizam*, Draslar partner, Beograd.
8. Gaćinović, Radoslav (2011): *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*, Medija centar „Obrana“, Beograd.
9. Despotović, Ljubiša (2019): *Geopolitika svetosavlja: srpsko nacionalno pitanje u istorijskom rasponu od krštene do prirodne Srbije*, Kairos, Sremski Karlovci.
9. Espozito, Džon (2002): *Oksfordska istorija islama*, Clio, Beograd.
10. *Izbor Poslanikovih hadisa* (1985), Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo.
11. Kinzer, Stiven (2004): *Svi šahovi ljudi: Američki puč i koreni terora na Bliskom istoku*, Samizdat B92, Beograd.
12. Kinzer, Stiven (2006): *Svrgavanje, pučevi, revolucije i invazije: kako je Amerika menjala režime od Havaja do Iraka*, Knjiga-komerc, Beograd.
13. Kisindžer, Henri (2008): *Diplomatija*, Klub Plus, Beograd.
14. Kolman, Evan (2006): *Džihad Al Kaide u Evropi: avganistansko-bosanska mreža*, Udruženje diplomaca Centra Džordž Maršal, Beograd.
15. Kršev, Boris (2017): *Securitas res publica: kratka istorija bezbednosti*, Prometej, Novi Sad.
16. Milenković, Milutin (1985): *Libanska drama*, NIŠRO Dnevnik, Novi Sad.
17. Milenković, Milutin (1974): *Arapi između juče i sutra*, BIGZ, Beograd.
18. Mičić, Predrag (2006): *Samoubilački terorizam*, Udruženje diplomaca Centra Džordž Maršal, Beograd.
19. Laker, Volter (1999): *Istorija Evrope: 1945-1992*, Clio, Beograd.
20. Levkov, Milivoje (2002): *Izraelska tajna služba*, „Filip Višnjić“, Beograd.
21. Luis, Bernard (2004): *Kriza islama*, Čarobna knjiga, Beograd.
22. Said, Edvard (2008): *Orijentalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd.
23. Tanasković, Darko (2010): *Neoosmanizam: doktrina i spoljnopolićka praksa*, Službeni glasnik - Službeni glasnik Republike Srpske, Beograd.
24. Hantington, Semjuel (2000): *Sukob civilizacija i preoblikovanje svjetskog poretka*, CID, Podgorica.
25. Hobsbaum, Erik (2008): *Globalizacija, demokratija i terorizam*, Arhipelag, Beograd.
26. Crenshaw, Martha (2007): *The Debate over „New“ vs. „Old“ Terrorism*, Center for International Security and Cooperation, Stanford University, Stanford.
27. Chaliand, Gerard i Blin, Arnoud (2007): *The History of Terrorism: from Antiquity to Al Qaeda*, University of California Press Berkeley and Los Angeles, California.
28. Čomski, Noam (2002): *11. septembar*, Izdavačka kuća Draganić, Beograd.
29. Weis, Michael i Hassan, Hassan (2015): *ISIS: u srcu vojske terora*, Buybook, Zagreb.

EXPANSION OF ISLAMIST TERRORISM IN THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY

Summary: The emergent forms of Islamism and its most radical forms of expression in the form of terrorism have been observed since the middle of the last century in the Middle East. There have been numerous attempts, more or less successful, by the representatives of the international academic community to recognize and define the causes and motives of Islamist terrorism, especially when it manifests itself in the form of suicidal attacks, as well as to timely encompass the spread of this current social phenomenon. This paper represents a modest attempt in this direction.

Key words: Islamism, terrorism, Middle East, Islamist terrorism, suicide attacks.

